

Hoe de neoconservatieve aanpak van Irak zegevierde

Steven Wright:

The United States and Persian Gulf Security, The Foundations of the War on Terror.

New York: Ithaca Press, 2007; 242 blz.; £ 35,-;
ISBN: 978-086372321-6

Soms zegt een enkele voetnoot meer over de bedoelingen en drijfveren van een schrijver dan alle hoofdstukken in zijn boek bij elkaar. Wanneer iemand schrijft over de *Grondslagen van de War on Terror* mag de lezer een finaal oordeel over die grondslagen en de uitvoering ervan verwachten. In het hier besproken boek vergt dit een zoektocht die zich uitstrekt over 242 bladzijden. En veel meer dan een vraagteken leveren die inspanningen niet op.

Moet Wrights verhandeling daarom ongelezen terzijde worden gelegd? Geenszins. Wie geïnteresseerd is geraakt in de bizarre gedachtespinstels van de regering-Bush en de uitkomsten waartoe deze hebben geleid, vindt in dit boek een verantwoorde poging tot theorievorming en tot doorgroning van wat dit on-Amerikaanse bewind voortgedreven heeft.

Maar eerst de voetnoot: nr. 49 in het zesde hoofdstuk, 'Untangling tactical and strategic policy'. 'Te veronderstellen dat de regering-Bush wist dat haar inlichtingen [met betrekking tot Irak] niet correct waren, eerder dan eenvoudig gebaseerd op gevolgtrekkingen en bijkomend bewijsmateriaal, zou gelijk staan aan de aanklacht dat zij schuldig was aan de federale halsmisdad van misleiding van het Congres.' Voor een auteur die de redenering volgt dat Saddam eenvoudig niet kón aantonen dat hij niet (meer) over onconventionele wapens beschikte, een ongeloofwaardige po-

ging de zwaarst denkbare kritiek op Bush en zijn neoconservatieve adviseurs als niet terzake terzijde te schuiven. Ongeloofwaardig, want Wrights elders geformuleerde conclusie dat alleen al als gevolg van de vernietiging van (een deel van) Saddams arsenalen tijdens de oorlog om Koeweit in 1991 de boekhouding van Iraks massavernietigingswapens niet meer kloppend te maken was, had ook in het Witte Huis getrokken kunnen worden.

Vaak is geopperd dat Bush bestaand beleid opzij schoof, omdat het door zijn onmiddellijke voorganger, Bill Clinton, op gang was gebracht. Zo torpedeerde hij Clintons toenadering tot Noord-Korea, aanvankelijk ook diens goede betrekkingen met China. Clintons inspanningen om kort voor zijn vertrek nog een vergelijk tussen Arafat en Barak te bereiken, kregen na de wisseling van de wacht in het Witte Huis géén vervolg. Onlangs nog constateerde de Russische Amerika-kenner Alexei Arbatov een algemeen gebrek aan belangstelling van de regering-Bush voor overeenkomsten met Rusland, 'speciaal wanneer zij tot stand zijn gebracht door eerdere presidenten'.

Was dan de buitenlandse politiek van Bush jr. in *alle* opzichten een breuk met het verleden, van meet af aan of in ieder geval sinds 11 september 2001? Wright maakt het aannemelijk dat schijn bedriegt. De gedachte dat Saddam Hoessein hoe dan ook diende te verdwijnen, was volgens hem sinds de Golfoorlog van 1991 een constante in Amerika's *grand strategy*. Hoewel Bush sr. na de herovering van Koeweit in dat jaar afzag van een mars naar Bagdad, was hij ervan overtuigd dat Saddam uit de macht moest worden verwijderd. De opstanden van de Koerden in het

noorden van Irak en van de sji'ieten in het zuiden hadden naar Amerikaanse berekening daartoe moeten leiden, maar Saddam bleek voldoende elitetroepen achter de hand te hebben gehouden om deze opstanden bloedig neer te kunnen slaan.

Saddams afzetting bleef al die jaren het doel, maar *containment* van Irak werd noodgedwongen het dagelijks beleid. De instelling van 'no-fly-zones' (ter bescherming van Koerden en sji'ieten, verboden gebied voor Iraks luchtmacht) was daarvan het resultaat. Die zones, door de Verenigde Staten, Groot-Britannië en aanvankelijk ook Frankrijk in stand gehouden, leidden echter niet tot de 'regime change' in Bagdad waarop in Washington werd gehoopt. Wright meent dat de zones door de afwezigheid van een mandaat haaks stonden op het volkenrecht, maar dat verhinderde opeenvolgende Amerikaanse en Britse regeringen niet deze zones gewapenderhand af te dwingen. Tijdens de voorbereiding van de invasie van Irak in het voorjaar van 2003 verschaften de zones de geallieerde luchtmachten bovendien volledige vrijheid van opereren. Dat had met *containment* niets meer van doen.

Ogenschijnlijk was na Bush sr. onder Clinton het een en ander veranderd. Bush sr. had gekozen voor een multilateraal sanctieregime. Ook Clinton koos voor een multilaterale aanpak. Maar, meent Wright, George H.W. Bush ging niet uit van de mogelijkheid van verzoening. *Containment* van Irak zou duren 'totdat regime change zich had voorgedaan'. Waar Clinton verweten wordt, onder anderen door Henry Kissinger, dat aan zijn politiek ten aanzien van Irak strategische helderheid ontbrak, heeft Wright oog voor het dilemma waarvoor

Clinton stond. Een openlijk streven naar *regime change* in Bagdad zou de multilaterale steun voor sancties – er was bij de coalitiepartners intussen al sprake van ‘sanctions fatigue’ – verder hebben aangetast. Vandaar dat Clinton maskeerde dat hij evenals zijn voorganger ervan uitging dat met Saddam geen verzoening kon worden bereikt.

Het was pas in oktober 1998, schrijft Wright, toen Clinton zijn handtekening zette onder de *Iraq Liberation Act*, dat de Amerikaanse politiek officieel werd omgebogen naar de ‘strategie van de voorgaande Bush-regering: containment totdat regime change plaats had.’ Maar, lijkt de lezer te mogen concluderen, er veranderde met die handtekening feitelijk niets.

Waarin *verschilde* het Amerikaanse beleid na 2001 dan van dat beleid voordien? De aanleiding was natuurlijk de aanval van 11 september van dat jaar op de *Twin Towers* in New York en op het Pentagon in Washington. Maar hoewel de wereld, vooral Amerika’s bondgenoten, tijd nodig had om de verandering gewaar te worden, lag volgens Wright die verandering voor de hand.

De grondgedachte van de neoconservatieven, die in de eerste termijn van George W. Bush tot belangrijke posities waren gestegen, was dat slechts door democratisering het Midden-Oosten kon worden gestabiliseerd. Deze potentiële stabilisering vormde, gezien de waarborg van de olietoevoer en de positie van Israël, een dubbel Amerikaans belang. Irak diende zich aan als proefgebied.

Wanneer we de analyse van Wright volgen, doet het er weinig toe of Saddam nu wél of niet relaties had met Al Qaeda en wel of niet verantwoordelijk was voor ‘nine eleven’ – zoals de regering-Bush het deed voorkomen en 72 procent van de Amerikanen geloofde. Het argument van Saddams

betrokkenheid gaf in Washington niet de doorslag, evenmin de al dan niet aanwezigheid van onconventionele wapens. De Iraakse leider kwam in aanmerking voor ‘regime change’ en Irak als rolmodel voor de regio als geheel. De situatie waarin Irak verkeerde, voldeed nu eenmaal aan het beeld van de werkelijkheid dat de neo-conservatieven rondom Bush jr. er op nahielden. Een democratisch Irak zou volgens deze gedachtegang een vanzelfsprekende bondgenoot van Amerika zijn, daardoor zou de olietoevoer zijn gewaarborgd en daardoor ook zou gematigde elementen in de islamitisch-Arabische wereld worden voorgespiegeld dat een bondgenootschap met Amerika niet noodzakelijkerwijs gekoppeld behoefde te zijn aan een autocratisch regime in eigen land.

Nieuw was deze voorstelling van zaken en nieuw was de aanpak. Waar in de ambtstermijnen van Bush sr. en van Clinton pogingen om Saddam te verwijderen via een opstand dan wel een staatsgreep waren mislukt, werd nu de *preventieve oorlog* als middel ingezet. De invasie van Kosovo had bewezen dat ook zonder VN-mandaat militair kon worden opgetreden. De ‘coalition of the willing’ werd de neoconservatieve toverformule waarmee het volkenrecht buiten werking werd gesteld.

Wright komt tot een angstaanjagende slotsom. De politieke islam en de moslimterreur vinden hun echo in wat hij noemt Amerikaanse uitzonderlijkheid – de toepassing van universeel geldende morele stelregels teruggaand op de ontstaansgeschiedenis van de republiek. De afwezigheid van die stelregels in Amerika’s *traditionele* Midden-Oostenbeleid zou dan de reden zijn waarom de islam zoveel moslims weet te mobiliseren in vijandigheid jegens Amerika.

Blijft de vraag, die de auteur niet

stelt, laat staan beantwoordt, in hoeverre Bush’s neoconservatieve ‘nieuwe beleid’ van door oorlog afgedwongen democratisering aan die vijandigheid heeft bijgedragen.

Jan Sampiemon

Drs J. Sampiemon is commentator van *NRC Handelsblad*.

Irak en de transatlantische betrekkingen

Arnout Molenaar:

(Dis)Organising European Security. The Iraq Controversy and Patterns in US-European Relations

Den Haag: Netherlands Atlantic Association [Atlantische Commissie], 2007; 260 blz.; 20,- euro; ISBN 978-90-73329-17-1

De aanslagen van 11 september 2001 in de Verenigde Staten worden tegenwoordig vaak als een keerpunt in de geschiedenis van de internationale politiek aangemerkt. Misschien is het echter logischer vooral te kijken naar de politieke keuzen die *daarna* gemaakt zijn. Het echte keerpunt, als er al een was, ligt bij nadere beschouwing meer in deze sferen dan in 'Nine-Eleven', een tragisch voorval waarop iemand wijzer dan Bush met meer prudentie zou hebben gereageerd.

De Amerikaanse beslissing Irak binnen te vallen, was niet onontkoombaar. Wie ooit heeft gedacht dat Saddam koste wat kost *moest* worden verwijderd, is langzamerhand wel van die opvatting genezen. Hoe men het ook wendt of keert, de Verenigde Staten hebben zichzelf door hun onbesuisd optreden niet versterkt, maar juist verzwakt. De beslissing tot interventie is lichtvaardig en op voornamelijk ideologische gronden genomen. In *(Dis)Organising European Security* ontrafelt Arnout Molenaar zorgvuldig en kritisch de Amerikaanse besluitvorming, die soms (sterk) afweek van wat Europese bondgenoten, geleid door hun eigen veiligheidsbelang, voor ogen stond. Ook *hun* standpunten laat hij uitgebreid de revue passeren. Hij schrikt ervoor terug van een transatlantische crisis te spreken en wijst op het feit dat eigenlijk al-

leen Frankrijk en Duitsland (met op de achtergrond een paar kleinere landen, zoals België) openlijk afstand namen van de inval in Irak. Niettemin zijn er dingen hopeloos misgegaan.

Een combinatie van factoren heeft daartoe geleid. Het grootste probleem was de neiging van de Amerikaanse regering het einddoel van democratie in het Midden-Oosten (als dat bereikt was, zou de brandhaard zelf, maar ook de rest van de wereld een stuk veiliger zijn) zo te verabsoluteren, dat de weg erheen onvoldoende werd doordacht. De Verenigde Staten waren het machtigste land ter wereld. Het zou de zaak wel alleen kunnen klaren als de bondgenoten niet meededen, en de Verenigde Naties hadden ze al helemaal niet nodig. In de VN hadden de *neoconservatieven*, die samen met Bush aan het roer stonden, immers uitzonderlijk weinig fiducia. Dat de VN en de Verenigde Staten inzake Irak uiteengingen, bezorgde hun voornamelijk een gevoel van 'good riddance'.

De reacties in Europa op het Amerikaanse wapengekletter weerspiegelden in veel gevallen oude tradities in de buitenlandse politiek van de betrokken landen. Tony Blair verdedigde het beleid van Bush te vuur en te zwaard, overtuigd als hij was van de grote betekenis – ook voor de Europese veiligheid – van een gezamenlijk optrekken van alle NAVO-lidstaten en van de noodzaak de Verenigde Staten te vriend te houden. Zolang Amerika en Europa elkaar steunen, is de macht van het geheel meer dan de som der delen. Toen het hem vanwege de vele irritaties die de inval van 2003 te weegbracht, niet mogelijk bleek 'the special relationship' tussen zijn land en de Verenigde Staten als brug tussen Amerika en de Grote Drie binnen de Europese Unie (Groot-Britannië,

Duitsland en Frankrijk) te benutten, moest Blair het als een haas over een andere boeg gooien. Sindsdien is het Britse beleid meer in evenwicht. Het streeft naar een eigen, actieve rol van Europa binnen de NAVO, en naar een actieve rol van de NAVO ter ondersteuning en consolidatie van wat de Verenigde Staten op eigen houtje ondernemen. De nieuwe taakvervulling van de NAVO is onder meer te bespeuren in de manier waarop de *International Security Assistance Force* (ISAF) en operatie-*Enduring Freedom* elkaar in Afghanistan aanvullen.

Voor Frankrijk (Chirac) en Duitsland (Schröder) golden in 2003 heel andere prioriteiten dan voor Blair. Niet dat zij de Amerikaanse ontreding na '9/11' niet begrepen, maar zij wilden de VN niet voor het hoofd stoten en de Arabische wereld met een genuanceerd beleid ontzien. Een deel van deze nuance werd bepaald door de inschatting dat zolang het Israëliisch-Palestijnse conflict niet zou zijn opgelost, de onrust in het Midden-Oosten zou aanhouden. Niet de verwijdering van Saddam Hoessein had de hoogste urgentie, maar een terugkeer van Jeruzalem en de Palestijnse autoriteit naar de onderhandelingstafel.

Met deze aanpak hoefden de Europese dwarsliggers echter niet aan te komen bij de neoconservatieven rond Bush, want die dachten juist dat de route naar vrede rond Palestina via een snel en radicaal gedemocratiseerd Bagdad liep. Saddam was de grootste onruststoker en de grootste bron van gevaar. Als hij ten val werd gebracht, zouden de radicalen het signaal krijgen dat hun confrontatiepolitiek geen kans van slagen had en zou alles ten goede keren.

Over het Franse beleid onder Chirac is Molenaar overigens nogal kritisch,

in zoverre hij de reflexen van Parijs, dat de Franse identiteit uitdrukt in een zich vaker dan nodig afzetten tegen Amerika, als een lastige bron van onrust beschouwt. Aan de ene kant klinkt die kritiek een beetje naïef, alsof Molenaar denkt dat een land naar believen zijn tradities kan aanzetten en uitschakelen – zoals iemand een hoed opzet of afdoet. Aan de andere kant bewijst het beleid van Chiracs opvolger Sarkozy dat het inderdaad anders kan.

Molenaar vertoont Europees georiënteerde voorkeuren. Daarmee is

hij echter nog geen anti-atlanticus. Hij geeft Chirac vegen uit de pan, waar deze onvoldoende consequenties verbond aan de transatlantische belangengemeenschap, maar hekelt ook het Britse onvermogen om zijn plaats in de wereld opnieuw te definiëren, bijvoorbeeld door wat vaker 'nee' te durven zeggen tegen Amerika.

Al met al is dit boek mede door zijn gedegen historische benadering een zeer waardevolle bijdrage aan discussies over hoe het nu verder moet met de Europese veiligheid. De bedreigingen zijn een 'moving target'. Het

vizier moet steeds opnieuw worden ingesteld, op een manier die niet teveel botst met gewoonte, historie en traditie. Wie wil overdenken wat daarbij aan nationale eigenaardigheden én actuele beleidsopties komt kijken, heeft aan dit boek een nuttige gids.

Doeko Bosscher

Doeko Bosscher is hoogleraar contemporaine geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Verenigde Staten moeten multipolaire wereld accepteren

Fareed Zakaria:

The Post American World.

New York: W.W. Norton Company, 2008; 288 blz.; 20,= euro; ISBN 978-0-393-06235-9 (het boek is inmiddels ook in het Nederlands verkrijgbaar, onder de titel *De Wereld na Amerika, Uitgeverij Contact, ISBN 978-90-2542-899-0*)

Velen zouden het toejuichen wanneer de kersverse Amerikaanse president Fareed Zakaria als één van zijn nieuwe adviseurs zou benoemen. Vooral na het lezen van zijn nieuwe boek *The Post American World* wordt duidelijk dat wat hem betreft de Verenigde Staten een andere rol moeten gaan vervullen in de internationale betrekkingen. De in India geboren journalist Zakaria neemt geen blad voor de mond wanneer hij het post-Amerikaanse tijdperk aankondigt, waarin de nadruk ligt op de rol van andere grote landen, zoals China en India. De Verenigde Staten behouden hun invloed, maar dan in een multipolaire in plaats van in de huidige unipolaire wereldconstellatie. Zakaria

verwoordt het als 'the rise of the rest'. Met andere woorden, terwijl de Verenigde Staten even sterk blijven, worden andere landen geleidelijk sterker. Zakaria betoogt ook welke praktische gevolgen dit heeft voor het Amerikaans buitenlands beleid. In tegenstelling tot zijn vorige boek *The Future of Freedom*, waarin hij vrijheid boven democratie bepleit, kiest hij in zijn nieuwe boek dus voor een meer pragmatische benadering van de internationale betrekkingen.

Zakaria, redacteur van *Newsweek*, identificeert de landen die thans sterker worden. De landen in het Midden-Oosten vallen dan direct af. Hun rol wordt volgens Zakaria zwaar overschat, met als gevolg dat er te veel geld en aandacht aan worden besteed. Met deze stelling raakt Zakaria een gevoelige snaar van het huidige Amerikaans buitenlands beleid, namelijk de oorlog in Irak. Hij steunde eerder de inval in Irak, maar is van mening veranderd. Zakaria vindt nu dat de Verenigde Staten alleen Irak hadden mogen binnenvallen met steun van de internationale gemeenschap. Illustratief is zijn samenvatting van

het buitenlands beleid van president Bush, te weten: unipolariteit + 9/11 + Afghanistan = unilateralisme + Irak.

Zakaria maakt een historische vergelijking tussen de opkomst van westerse grote mogendheden en de huidige opkomst van grote mogendheden als China en India. Hij merkt op dat China al eerder een grote mogendheid is geweest en geleidelijk deze positie terugeist, met als beste bewijs de economische groei van tussen de 7 en 10% die het land al dertig jaar achtereen volgend weet te bereiken. India heeft eindelijk het zelfvertrouwen dat hoort bij een land met het op één na grootste inwonertal ter wereld, dat de grootste democratie ter wereld is. De auteur, zoals gezegd in India geboren, gebruikt vele voorbeelden uit zijn jeugd om de veranderende tendens in India te illustreren. Hij is zichtbaar trots op zijn afkomst. De economische grote mogendheden China en India zullen, volgens Zakaria, logischerwijs ook op politiek en militair gebied meer invloed gaan uitoefenen.

Als antwoord hierop moeten de Verenigde Staten geloven in hun

eigen kracht. Die ligt enerzijds besloten in het blijvend investeren in cultuur en hoger onderwijs om zo talenten uit de hele wereld te blijven aantrekken. Zodoende behouden de Verenigde Staten hun positie van grootste en machtigste kenniseconomie ter wereld. Anderzijds moeten de Amerikanen de multipolaire wereld accepteren en leren profiteren van de 'rise of the rest'. Hierbij hoort een meer diplomatieke dan militaire rol. De huidige angstige houding, waarbij vooral militaire macht wordt getoond, leidt niet tot de gewenste vrede en stabiliteit in de wereld, aldus Zakaria. Die stabiele wereld is echter wel een noodzakelijke voorwaarde om het nationalisme in de opkomende grote mogendheden te beteugelen en hen te overtuigen een speler te worden in de multipolaire wereld. De Verenigde Staten kunnen hun invloed handhaven als zij de leidende

rol op zich nemen om huidige wereldproblemen aan te pakken, zoals de strijd tegen het terrorisme en tegen milieuvuiling. Het ten volle benutten van internationale organisaties, zoals de Verenigde Naties, moet voor de Verenigde Staten de gewoonste zaak van de wereld worden bij het vaststellen van – nieuw – buitenlands beleid. Een stap in de goede richting is opnieuw verdraagzaamheid uitdragen in plaats van landen tegen je in het harnas jagen. Tijdens de verkiezingscampagnes moeten Amerikaanse politici geen angst zaaien, maar een realistisch beeld schetsen van de huidige mondiale verhoudingen, namelijk dat de Verenigde Staten één van de grote mogendheden zijn en niet dé hegemon. Kortom, Fareed Zakaria omschrijft vrij genuanceerd op welke pilaren het nieuwe Amerikaans buitenlands beleid zou moeten rusten. Wanneer

hij deze genuanceerde blik ook zou uitdragen in het Witte Huis, knijpt menig Europeaan in zijn handjes met Zakaria als nieuwe adviseur op het gebied van buitenlandse beleid. Het is afwachten wat de nieuwe president vindt van Zakaria's genuanceerde blik op de Verenigde Staten en de 'rise of the rest'. Menigeen die geïnteresseerd is in de internationale betrekkingen zal in ieder geval smullen van Zakaria's goed geschreven en inhoudelijk sterke boek.

Leontien Wagenaar

Leontien Wagenaar studeert aan de Universiteit Leiden en is als stagiaire verbonden aan de Conflict Research Unit (CRU) van het *Clingendael Security and Conflict Programme* (CSCP).

Amerikanisering en popcultuur: geloven in een universele droom

Jaap Kooijman:

Fabricating the Absolute Fake. America in Contemporary Pop Culture.

Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008; 184 blz.; 30,- euro; ISBN: 978-90-5356-492-9

Lee Towers is een namaak-Amerikaan. Zijn rolmodellen zijn Frank Sinatra, Tony Bennett en Elvis Presley en hij zingt bijna uitsluitend Amerikaanse klassiekers als *You'll never walk alone* en *New York, New York*. Hij is de zingende kraanmachinist uit Rotterdam die uitgroeide tot een ster. Kortom, Leen Huyzer heeft het prototype van de Amerikaanse ster gekopieerd en er een Nederlandse variant van gemaakt die hij Lee Towers noemt. Hoe Amerikaans hij zich ook gedraagt

– 'ik geloof in mijn dromen', is zijn lijfspreuk – zijn thuis is Rotterdam en dat draagt hij uit met een toegewijd patriotisme, dat wij dan weer als typisch Amerikaans beschouwen. Als Lee Towers namaak is, is de Amerikaanse popcultuur 'the real thing', en die kunnen wij Nederlanders slechts imiteren. Aan de andere kant wordt die Amerikaanse popcultuur vanuit Europa, in het bijzonder de Europese elite, vaak gezien als 'nep', in tegenstelling tot de 'authentieke' Europese kunst en cultuur.

Die tegenstrijdige betekenissen en toepassingen van de begrippen 'echt' en 'authentiek', en 'nep' en 'namaak', spelen een centrale rol in *Fabricating the Absolute Fake. America in Contemporary Pop Culture* van Jaap Kooijman. De manier waarop Kooijman laat zien hoe die begrippen

– ogenschijnlijk tegenpolen – elkaar overlappen in de verspreiding van de Amerikaanse popcultuur over de wereld, is fascinerend. Hij hanteert geen strikte scheidlijnen tussen nep en echt, tussen Amerikaans en niet-Amerikaans, tussen 'entertainment' en 'serieuze' cultuur. Daarmee biedt hij een verhelderend frisse blik op het onderwerp: de werelddominantie van Amerika in de popcultuur.

Kooijman, hoogleraar Media & Cultuur en Amerikaanse Studies aan de Universiteit van Amsterdam, maakt *Fabricating the Absolute Fake* aantrekkelijk door met herkenbare voorbeelden van popsongs, televisieshows, films en popsterren de werking van popcultuur te doorgronden en de verbondenheid met 'serieuze' thema's als politiek en nationale identiteit aan te tonen.

talkshow van Oprah Winfrey zijn illustratief voor zowel de dominantie van de Amerikaanse popcultuur – ze zijn overal ter wereld beluisterd en bekeken – als de manier waarop Amerika als ideaalbeeld wordt uitgedragen. Het idee van ‘Amerika’ dat via de popcultuur wordt ‘gepromoot’, is dat van de Amerikaanse droom waarin alles mogelijk is: het Amerika van vrijheid en democratie. De uitzendingen van Oprah Winfrey na 11 september schilderen de aanslagen af als de ultieme aanval op die Amerikaanse waarden, en negeren daarmee de politieke realiteit van de Verenigde Staten. De popsong *We are the world* illustreert de manier waarop dat Amerikaanse ideaal en de popcultuur zich verspreiden: niet zozeer door de plaats van lokale culturen in te nemen, maar door de eigen cultuur te verkopen als universeel. Het Amerikaanse ideaal is een ideaal voor alle mensen.

Dat amerikanisering de lokale cul-

tuur niet zozeer overneemt, maar dat lokale culturen de Amerikaanse popcultuur op eigen wijze interpreteren, illustreert Kooijman met Nederlandse voorbeelden. Lee Towers, Ali B., Katja Schuurman, Adam Curry en Patricia Paay; ze proberen misschien ‘Amerikanen te zijn die ze nooit waren’, maar ze doen het op een eigen wijze, die onlosmakelijk verbonden is aan hun Nederlanderschap. Nederlandse *rappers* als Lange Frans en Baas B., Raymz en Salah Edin gebruiken weliswaar de vorm van de Amerikaanse hiphop, maar gebruiken die om commentaar te leveren op de politieke situatie in hun eigen land (in het bijzonder de polarisatie in Nederland na de moorden op Fortuyn en Van Gogh).

Kooijman kijkt verder dan de stereotypen van de amerikanisering en toont in een even intelligent als aantrekkelijk betoog de flexibiliteit en veelzijdigheid van de (Amerikaanse) popcultuur. Veel is niet wat het lijkt,

en juist de absolute namaak, zoals de foto van Erwin Olaf – het toppunt van Amerikaanse nostalgie – die Kooijman gebruikt als cover van zijn boek, kan ‘perfecter’ en in zekere zin ‘echter’ zijn dan het origineel. Het opeens wel erg optimistische slot van Kooijmans betoog, de suggestie dat ‘Amerika’ als universele taal een verbondenheid tussen mensen kan creëren die verder reikt dan nationale identiteit, is daar een mooi voorbeeld van. Hij is de Nederlander die het idee ‘Amerika’ verenigt met zijn ultieme ideaal: verbondenheid tussen alle culturen. ‘Ik geloof in mijn dromen,’ zou Lee Towers zeggen.

Maaïke Borst

Drs Maaïke Borst is werkzaam bij de stadsredactie van het *Dagblad van het Noorden*.

Van Westers naar Aziatisch triomfalisme

Kishore Mahbubani:

The New Asian Hemisphere. The Irresistible Shift of Global Power to the East.

New York: Public Affairs, 2008; 314

blz.; 21,95 euro; ISBN: 978-15-8648-466-8

(Nederlandse vertaling: De eeuw van Azië.

Een onafwendbare mondiale machtsverschuiving. Nieuw Amsterdam, oktober 2008,

ISBN: 978-90-4680-475-9

Mijn moeizame zoektocht enkele jaren geleden naar Aziatische schrijvers met een brede politieke analyse over Azië leidde tot een magere oogst. Het meest opvallende boek had als prikkelende titel *Can Asians think?* en was geschreven door Kishore Mahbubani, een Singaporese diplomaat van Indi-

ase afkomst. De verzameling essays uit 1998 stelde niet teleur. De schrijver richtte zich tot zijn mede-Aziaten met de vraag waarom Azië, eertijds zo dominant, de afgelopen eeuwen zo ver achterop was geraakt bij het Westen. Daarnaast ging hij in felle bewoordingen in op de westerse culturele arrogantie om te denken de waarheid in pacht te hebben.

Mahbubani's nieuwe boek *The New Asian Hemisphere*, waarvan in oktober een Nederlandse vertaling is verschenen, borduurt voort op *Can Asians think?* Het doel is zowel ambitieus als pretentief: uitleggen hoe de wereld wordt gezien door niet-westerse ogen opdat de 900 miljoen westerlingen beter begrijpen hoe de andere 5,6 miljard, de niet-westerlingen, denken.

Dit is van belang, omdat we in de wereldgeschiedenis op een belangrijk kruispunt zijn aanbeland, aldus Mahbubani. Hij geeft aan bewust het advies van westerse vrienden te hebben genegeerd om de kritische boodschap en scherpe toonzetting van zijn boek aan te passen aan de ‘comfort zone’ van een westers publiek.

Een centrale boodschap van Mahbubani, tegenwoordig rector van de *Lee Kuan Yew School of Public Policy* in Singapore, is dat de wereld aan het eind gekomen is van het tijdperk van westerse overheersing. Dit wordt in het Westen onvoldoende onderkend, omdat een belangrijk deel van de politieke elite nog steeds denkt in termen van westers triomfalisme. Overeenkomstig de ‘End of History’-these van

Fukuyama zou de superioriteit van de westerse beschaving zijn bewezen en was de aangewezen weg voor de rest van de wereld om culturele en politieke klonen van het Westen te worden. Het gevoel van morele superioriteit, vaak onbewust en ook door de westerse pers zelden betwist, leidt tot een paradigmatisch verkeer buitenlands beleid, waarbij ideologie (zwart-witdenken ten aanzien van democratie en mensenrechten) en korte-termijnbelangen de boventoon voeren.

Dit perspectief leidt ertoe dat de adembenemende 'March to modernity' in Azië door het Westen onvoldoende op waarde wordt geschat. Niet de strijd tegen islamterrorisme, maar de opkomst van Azië zal door latere historici als de grote gebeurtenis van deze tijd worden gezien. Na twee eeuwen van stagnatie gaat Azië weer de prominente plaats in de wereld innemen, die het historisch gezien altijd al had. Mahbubani stelt dat de opkomst van Azië niet te danken is aan specifieke Aziatische beschavingsdimensies, maar aan een (veel te late) aanvaarding van 'the pillars of Western wisdom': markteconomie; wetenschap en technologie; meritocratie; pragmatisme; cultuur van vrede; rechtsstaat en onderwijs.

Er is niet alleen sprake van materiele voortuitgang, maar ook van een sociale revolutie, doordat de cultuur van hiërarchie erodeert en honderden miljoenen individuen zicht krijgen op een beter leven met meer vrijheid.

De *Mars naar Moderniteit* heeft ook politieke gevolgen. Het ontstaan van een krachtige middenklasse, die pas verworven bezit niet kwijt zal willen raken, zal ertoe bijdragen dat nationaal en regionaal de beginselen van de rechtsstaat versterkt zullen worden en oorlog steeds onwaarschijnlijker wordt. Doordat de Aziatische mars naar moderniteit ook aanstekelijk op andere zich ontwikkelende landen

zal werken, ontstaat een optimistisch scenario voor een betere en veiliger wereld.

Westerse landen hebben er onvoldoende oog voor dat de opkomst van Azië veranderingen binnen de internationale orde en in het eigen gedrag vergt. Ruimte maken voor de Aziatische renaissance zal onvermijdelijk een relatieve achteruitgang voor de westerse machtspositie in de wereld betekenen. De westerse overheersing van mondiale organisaties moet verminderen. Hierbij ziet Mahbubani een belangrijke rol weggelegd voor de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties ten koste van de VN-Veilighedsraad, waar vijf landen optreden als dictators van de wereld. De Verenigde Staten moeten hun zelfgeschapen exceptionalisme opgeven en zich houden aan internationale regels. Westerse ontwikkelingshulp dient vooral ten goede te komen aan de donorlanden zelf. Ruimte scheppen voor de *Mars naar Moderniteit* biedt meer soelaas aan de armen van deze wereld. Maar de universalisering van 'de westerse droom' zal daarentegen veel goeds meebrengen. Zo zullen de Aziatische landen meer verantwoordelijkheid voor mondiale uitdagingen op zich nemen.

Volgens Mahbubani geloven de 5,6 miljard niet-westerlingen steeds minder in de intrinsieke superioriteit van de westerse beschaving. Er zou sprake zijn van een geleidelijke en structurele delegitimering van westerse macht, die verder gaat dan anti-amerikanisme. Belangrijk hierbij zijn groeiend zelfvertrouwen en de perceptie van westerse selectiviteit. Alle landen hebben wel last van een dubbele standaard, maar wat klemt bij het Westen is de Januskop van hoge normatieve standaarden gekoppeld aan opportunistisch machtshandelen. Het Westen moet stoppen met denken dat andere culturen niet zo rationeel zijn als zij zelf. Ontwestering zal ertoe leiden dat andere culturen weer tot

bloei komen. Het proces van ontwestering heeft het snelst plaats in de islamitische wereld, dat voor het grootste deel in Azië ligt. Van belang hierbij is de politieke ruimte die vrijkomt, niet in te laten nemen door radicale krachten, maar door de *Mars naar Moderniteit*.

Centraal in het ideologisch buitenlands beleid van westerse landen staat vrijheid. Mahbubani verwijt het Westen uit te gaan van een rigide, absolute opvatting. Of je bent vrij of je bent het niet. Hij pleit daarentegen voor een multidimensionele interpretatie van vrijheid: materieel gebrek; veiligheid; arbeidskeuze; arbitraire detentie; denken. Vanuit dit bredere begrip zijn de Chinese burgers weliswaar beperkt in hun expressie, maar nog nooit zo vrij geweest als nu. Mahbubani toont begrip voor het Chinese optreden op het Plein van de Hemelse Vrede, omdat orde en stabiliteit behouden moesten blijven en chaos voor grotere ellende had gezorgd. Van belang is dat Aziaten het niet alleen materieel steeds beter krijgen, maar dat er ook op ethisch vlak sprake is van een 'democratisering van de menselijke geest'. Deze positieve trend is belangrijker dan landen te bekritisieren over onvolkomenheden bij verkiezingen en ze in te delen als vrij of onvrij.

Westerse democratie-agenda niet doordrukken

In zijn algemeenheid roept Mahbubani westerse landen op om ideologische drijfveren in te tomen en meer pragmatisme te tonen. Zo wijst de ervaring volgens hem uit dat haastige spoed richting democratie zonder goede voorbereiding tot ongelukken kan leiden, als demagogen bestaande spanningen weten op te kloppen. In Irak hadden Amerika eerst een politiek contract tussen de bevolkingsgroepen moeten bewerkstelligen voordat verkiezingen plaats zouden vinden.

Het is ook niet zo dat democratie overal neergeplant kan worden.

Westerse politici moeten oppassen om niet uit electoraal eigen belang een democratie-agenda door te drukken daar waar het nog niet kan. Culturen verschillen nu eenmaal en mensen in verschillende landen kunnen uiteenlopende waarden hebben. De welvaart van het Westen kwam niet tot stand door de eigen morele waarden, maar door het systeem van de vrije-markt-economie. Een andere illusie betreft het straffen en isoleren van landen. Iran en Birma hebben aangetoond dat dit beleid niet werkt. Wat wel werkt, is juist betrokkenheid, waardoor de *Mars naar Moderniteit* zijn werk kan doen.

Mahbubani doet grote moeite om aan te tonen dat het internationale beleid van westerse landen minder bekwaam is dan dat van Aziatische landen. Het Westen zou geen strategie hebben richting de islamitische wereld en niet eens goed kunnen communiceren. Met betrekking tot handelsliberalisering en de klimaatproblematiek zouden ze incompetentie tonen. Vooral de Europese Unie wordt door Mahbubani heel kritisch beoordeeld, waarbij kwalificaties als 'cultureel arrogant' niet worden geschuwd. De EU zou buiten christelijk Europa geen echte partnerschappen tot stand hebben weten te brengen. Aziaten zouden beter in staat zijn een stabiele wereldorde voort te brengen. China wordt op een voetstuk geplaatst en krijgt van Mahbubani een rapportcijfer van 8 of 9 voor geopolitieke vaardigheid (de EU een 4, de Verenigde Staten een 6). Het land weet flexibel en beheerst op te treden en een lange-termijnvisie te hanteren. Met alle burens zouden er win-win-partnerschappen zijn aangegaan. Ook ASEAN heeft opmerkelijke regionale samenwerking weten te bewerkstelligen. Op basis van een nogal beperkte casuïstiek concludeert Mahbubani verrassend dat Aziatische landen door hun pragmatisme beter in staat zijn een stabiele wereldorde tot stand te brengen.

Op het kruispunt van de wereld-geschiedenis staat het Westen voor de keuze de *Mars naar Moderniteit* te verwelkomen en de internationale orde daaraan aan te passen dan wel defensief te reageren en zich terug te trekken in economische en politieke forten. De eerste keuze is in het langetermijnbelang van het Westen door het scheppen van een welvarende en stabiele wereld. De opkomst van Azië is goed voor de wereld. Mahbubani is optimistisch over de toekomst. Maar dan moet het Westen zijn ideologisch triomfalisme en het geloof dat de wereld kan veranderen naar het eigen ideaalbeeld verlaten. Ook moet het hoofd geboden worden aan kortetermijnbelangen en lobbygroepen en moet het geloof behouden blijven in de westerse waarden die hebben bijgedragen aan de *Mars naar Moderniteit*. Als het Westen probeert vast te houden aan zijn dominante positie, dan voorziet Mahbubani een turbulent tijdperk van ontwestering.

The New Asian Hemisphere is een zeer leeswaardig boek dat westerse landen een kritische spiegel voorhoudt en een Aziatisch perspectief geeft op de betekenis van de Aziatische opkomst voor de internationale politiek. Zo mag de komende jaren verwacht worden dat de postmoderne westerse agenda van mensenrechten, democratie en milieu op gespannen voet zal staan met het gegeven dat in Azië relatief meer waarde wordt gehecht aan nationale soevereiniteit, veiligheid, collectiviteit en hervorming van de internationale orde.

Mahbubani schiet wel herhaaldelijk uit de bocht. Hem kan worden verweten dat hij tegenover zijn kritiek op westers triomfalisme Aziatisch triomfalisme plaatst. Daarmee negeert hij de les van de 'The End of History'-discussie. De politieke geschiedenis laat zich niet in deterministische zin voorspellen: wat vandaag zeker lijkt, heeft morgen niet metterdaad plaats

te vinden. Bovendien goochelt hij met selectieve casuïstiek om westerse beleidsonvermogen aan te tonen. Tegenover zijn hiergenoemde voorbeelden kunnen immers vaak andere voorbeelden worden geplaatst die zijn conclusies ontkrachten. Zo pleit hij voor een centrale rol voor de Algemene Vergadering van de VN, maar gaat hij niet in op de effectiviteitsproblemen van de VN. De bewondering voor China is weinig kritisch, alsof hij een ideaaltype zoekt om het Westen te kunnen bekritisieren.

Wat verder opvalt, is zijn soms tegenstrijdige houding ten opzichte van westerse waarden. Soms is hij lyrisch over de 'geschenken' van de westerse cultuur: de 'pillars of Western wisdom', mensenrechten, wetenschap. Dan weer legt hij de nadruk op het belang van ontwestering en multiculturaliteit en constateert hij dat V.S. Naipaul zich ernstig vergist met zijn universalisme van de westerse cultuur. Ook is Mahbubani niet consistent over de relatie tussen waarden en economische groei. Eerst stelt hij dat de westerse ideeën van gelijkheid van de mens en waardigheid van het individu, die de basis vormen van het gedachtegoed over mensenrechten, tot kennisvoortgang en hogere levenskwaliteit hebben geleid, maar elders ontkent hij dat westerse waarden aan de basis stonden van economische groei en stelt hij dat deze het gevolg is van de markteconomie. Deng Xiao Ping is geslaagd omdat hij, anders dan Gorbatsjov, *perestrojka* doorvoerde zonder voorafgaande *glasnost*.

In zijn illustratie van een Chinese culturele renaissance gebruikt hij voorbeelden (meer musea en galeries; meer piano- en vioolstudenten; bloeiend ballet), die meer duiden op internalisatie van westerse cultuur dan van de eigen inheemse cultuur. Een avondje tv-zappen op een Indiase hotelkamer leert al snel dat er eerder sprake is van het kopiëren van de

westerse levensstijl dan van opkomst van de eigen Indiase cultuur. Zo krijgt de oude centrum-periferietheorie toch nog een beetje gelijk met de voorspelling dat de elites van ontwikkelingslanden zich zouden vervlechten met die van het Westen. En dat is wat anders dan de ontwestering van

Mahbubakni.

Dit neemt overigens niet weg dat er wel degelijk sprake is van een groeiend zelfbewustzijn, nationalisme en van positieve belangstelling voor de eigen geschiedenis in Azië. Veelzeggend is dat de schrijver van *Can Asians think?* zijn nieuwe boek als assertieve

ondertitel meegeeft 'The irresistible shift of global power to the east'.

Wierish Ramsoekh

Wierish Ramsoekh is politicoloog te Voorburg.

Ongelijkheid nieuw én oud wereldprobleem

Rik Coolsaet:

De geschiedenis van de wereld van morgen.

Leuven: Uitgeverij Van Halewijck, 2008; 320 blz.; 19,95 euro; ISBN 978-90-5617-825-3

Hoeveel onoverzichtelijker is de wereld er sinds het einde van de Koude Oorlog niet op geworden? Geen wonder dat veel burgers het spoor bijster raken en naarstig op zoek zijn naar houvast. De Gentse hoogleraar internationale politiek Rik Coolsaet (1951) ziet hun nood en probeert die te lenigen met een populair-wetenschappelijke studie die de medeburgers kan helpen hun weg in de nieuwe wereldwanorde te vinden. De titel duidt al op zijn belangrijkste instrument: *De geschiedenis van de wereld van morgen*. Door 'vandaag met gisteren te verbinden' wil Coolsaet 'de landkaart waarmee we onze weg in de wereld van morgen zoeken, wat meer diepgang geven'.

Coolsaet, eveneens directeur bij Egmont-Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen in Brussel, bevindt zich in een goede positie om aan die zelfgestelde opdracht te voldoen. Hij heeft een vloed aan publicaties op zijn naam staan over de internationale politiek en moderne politieke verschijnselen, zoals het Jihadi-terrorisme. Ook kent hij de politiek van binnenuit. Van 1988 tot

in 1995, toen hij naar de universiteit overstapte, was hij als hoge ambtenaar actief op de Belgische ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken. Daarvoor was Coolsaet, die Germaanse filologie studeerde, uitgever en publicist, en hij heeft, zoals dan mag worden verwacht, een vlotte pen en kan goed uitleggen.

De geschiedenis van de wereld van morgen is een veelzijdig boek. Het biedt een overzicht en analyse van de toestand in de wereld en een inschatting van de toekomst. Coolsaet durft daarbij tussen de diverse problemen – wereldpolitiek, migratie, terrorisme, populisme, klimaat, enz. – verbanden te leggen en stelling te betrekken in actuele discussies. Uiteindelijk mondt zijn betoog zelfs uit in een politiek pleidooi voor een nieuw 'sociaal contract', op binnenlands terrein én internationaal, dat een blauwdruk lijkt voor een Europees progressief partijprogramma. Dat maakt zijn analyse natuurlijk ook kwetsbaar, want al te snel zal het nu door anderen als irrelevant kunnen worden afgedaan.

De grote veronderstelling waarop Coolsaets boek berust, is dat er – afgezien dan van het klimaatprobleem – weinig nieuws onder de zon is. De overall waarneembare terugkeer van religie is in zijn ogen bijvoorbeeld weinig meer dan een doodnormale opgang in de voortdurende golfbeweging van de geschiedenis, die nu eenmaal een reeks ondergangen en

oplevingen is. Die opleving is ook minder plotseling gekomen dan we soms denken. Weliswaar zijn onze ogen door 11 september pas echt voor die nieuwe religiositeit geopend, maar in wezen was die *revival* al in de jaren zeventig begonnen, niet alleen in de islamitische wereld, maar ook bij ons.

Coolsaet onderscheidt zich daarmee duidelijk van de paniekzaaiers die bijvoorbeeld zelfs over botsende beschavingen spreken. Sterker nog: hij schuift deze theorie zelfs als grotendeels irrelevant terzijde. Door Samuel Huntington geïntroduceerd als schema om zijn colleges te structureren, fungeert zij nu vooral als interpretatiekader voor islamisten en populistische om hun confrontatiekoers te rechtvaardigen. Met de realiteit heeft dat weinig te maken, aldus Coolsaet, die ook de migratieproblematiek met historische voorbeelden relateert, zonder overigens de politieke brisance van het thema te negeren.

Nieuw zijn de problemen dus niet, het bijzondere aan de huidige situatie is volgens Coolsaet veeleer dat we ons in een stroomversnelling van de geschiedenis bevinden. Sinds de jaren zeventig heeft een aantal doorslaggevende veranderingen ingezet die op zich zelf niet nieuw waren, maar die in de jaren negentig zijn samengevloeid tot een forse maalstroom. Dat begon met de golf van liberaliserings sinds de jaren zeventig (Margaret Thatcher zette hier de trend), werd

in de jaren tachtig versterkt door de komst van de computer en de informatierevolutie en vervolgens door het einde van de Koude Oorlog en de vertrouwde bipolaire wereldorde en zette in de jaren negentig door met de 'mondialisering' (de term die Coolsaet prefereert boven 'globalisering').

Een van de aspecten van de liberaliseringsgolf lijkt de problematiek bovendien te vergroten en dat is de vaandelvlucht van de politiek. Terwijl de burger zich te midden van die maalstroom van veranderingen bevindt en zich overgeleverd voelt aan de genadeloze krachten van de markt, geeft de politiek niet thuis. Dat versterkt de 'identitaire kramp' van veel burgers, die hun heil in groepsgevoel en religie zoeken, en zorgt ervoor dat ze hun politieke vertrouwen schenken aan populistische en praatjesmakers.

De politiek laat volgens Coolsaet vooral steken vallen op het vlak van de toenemende ongelijkheid in de wereld. Er ontstaat overal ter wereld een nieuwe drieklassenmaatschappij, met 20 procent armen, 70 procent middenklasse en 10 procent rijke geprivilegieerden. De opkomst van deze '20:70:10-samenleving' wordt veroorzaakt door de mondialisering, die neerkomt op een historische verschuiving van inkomsten uit arbeid

naar inkomsten uit kapitaal, doordat miljoenen arbeiders uit China, India en andere groeielanden de wereldarbeidsmarkt hebben verrijkt. Dat proces heeft meer politieke begeleiding nodig, maar die bleef tot nu toe uit door de liberaliseringsideologie en doordat 'ongelijkheid' tegenwoordig minder als probleem wordt ervaren dan in de jaren direct volgend op de Depressie van de jaren dertig.

Ongelijkheid is daarnaast een kenmerk van de wereldpolitiek, waar de oude industrienaties van het Westen, met de Verenigde Staten voorop, hun oude machtsposities angstvallig verdedigen tegen oprukkende groeielanden als China, India en Brazilië. Voor de toekomst voorspelt die westerse houding niet veel goeds. Sterker nog, die uitsluiting van de groeielanden is volgens Coolsaet zelfs 'gevaarlijk'. 'Studies over hoe revoluties ontstaan, leren dat wanneer noodzakelijke hervormingen te lang op zich laten wachten, de druk zich opstapelt, zoals in een snelkookpan.'

Even voorbijgaand aan de vraag of je die theorieën over revoluties door groepen mensen ook op staten kunt toepassen, wijst dit citaat naar de richting waarin Coolsaet oplossingen zoekt: westerse politici moeten binnenslands en in internationale

verbanden krachtiger ingrijpen; er is behoefte aan méér politiek, niet minder. Dit alles om een herhaling van de geschiedenis van de jaren dertig te voorkomen. Op binnenlands terrein betekent dit herintegratie van de armen in de samenleving, bescherming van de middenklasse tegen de risico's waartegen zij zichzelf niet kan beschermen en voortdurende uitleg van de multiculturele samenleving door de overheid. Dat is het nieuwe binnenlandse sociale contract.

Op internationaal terrein ziet Coolsaet een vergelijkbare oplossing: hier moet het Westen plaats inruimen voor de nieuwe groeielanden, waardoor ze van tegenstanders *stakeholders* van de internationale orde worden. Doen de westerse landen dit niet, dan dreigt het ergste. Kortom: we staan op de tweesprong en alleen van ons in het Westen hangt het af of er onder regie van westerse politici een nieuw sociaal contract kan ontstaan.

Jacco Pekelder

Dr Jacco Pekelder is verbonden aan het Instituut Geschiedenis, Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht.

Rectificatie:

In het artikel van Fabienne Bossuyt: 'De Europese Unie in Centraal-Azië: doet de EU nu ook mee in machtsspel?', in het nummer van september 2008 is op blz. 471 abusievelijk vermeld dat het GSP-regime onder de WTO zou vallen. Het GSP is echter van de Europese Unie, en niet van de WTO. [Eindred.]